

Knjiga Iana Stewarta sadrži mnoštvo primjera i detalja koji su možda suvišni za onoga tko nije upućen u konkretne znanstvene probleme, ali svakako na pristupačan i zanimljiv način pojašnjava samu bit stvari i pokazuje da kaos nije vezan samo za tzv. složene sustave, kompleksne strukture nego da se i jednostavni sustavi mogu ponašati po zakonima koji djeluju nasumično. Zato je knjiga dobrodošla svakome tko se želi uputiti u jedno od najzanimljivijih dostignuća suvremene znanosti, njezinih filozofskih implikacija kao i dodirnih točaka između znanosti i religije.

Stipe Kutleša

Institut za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54, HR-10000 Zagreb
kutlesas@yahoo.com

David Hume, *Ekonomске rasprave*, prijevod i predgovor Zvonimir Baletić, Politička kultura, Zagreb 2004, 152 str.

David Hume u svojoj autobiografiji djelo *Political Discourses* (1752) navodi kao jedino svoje djelo koje je odmah pri prvom objavljivanju doživjelo uspjeh. Nakon neuspjeha svoga kapitalnog djela *A Treatise of Human Nature* (1739–40), Hume kroz mnoga svoja djela pokušava osnovne teze svoje filozofije iznijeti u obliku koji bi bio nešto lakše prihvatljiv čitatelju onog vremena. *Ekonomске rasprave* (kako glasi naslov hrvatskog izdanja Humeovih spisa ekonomske tematike), još za njegova života doživjele su nekoliko izdanja. Iako primarno posvećene ekonomskoj problematici, ipak sadrže neke od osnovnih smjernica Humeove filozofije. No o tome nešto kasnije. Za početak nekoliko riječi o samoj knjizi.

Prijevod je rađen prema izdanju *Writings on Economics* (London 1955), koje je priredio Eugene Rotwein. Tekst koji je korišten u tom izdanju je tekst izdanja iz 1777. Baletić nam uz tekst donosi i bilješke u kojima Rotwein ukazuje na razlike među pojedinim izdanjima Humeovih spisa, te popis izdanja obuhvaćenih usporedbom. No hrvatsko izdanje doživjelo je stanovite promjene u odnosu na izdanje iz 1955. Tako je izostavljen ogleđ “Of the Populousness of Ancient Nations” (“O veličini populacija antičkih naroda”), predgovor je napisao sam Baletić, a u *Dodatku* je priređena nekolicina pisama iz Humeove bogate korespondencije. Tako možemo pročitati relevantne izvratke iz pisama koja je Hume uputio Montesquieuu, Oswaldu, Lordu Kamesu, Turgotu, Morrelletu, te izvadak iz pisma koje je uputio Adamu Smithu neposredno nakon objavljivanja njegova djela *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776). Također možemo pročitati i pisma

koja Humeu upućuju Oswald i Turgot, te pismo koje je Tucker uputio Lordu Kamesu.

U “Predgovoru” Baletić donosi kratku Humeovu biografiju, te pregled osnovnih problema i tematike djela. Uz opis povijesnih prilika u vrijeme njegova objavljivanja, dotaknuti su i relevantni teorijski okviri i stajališta onog vremena. Posebna pozornost, očekivano, posvećena je Adamu Smithu. Tako su, nešto opsežnije, komentirani Smithova ekonomska teorija i njen značaj, ali i (pretpostavljeni) Humeov utjecaj na njega. Dodatna pažnja posvećena je, dakako, i značaju Humeove misli, kako za ekonomiju, tako i za ostale discipline kojima se bavio.

“O trgovini” je zamišljen kao svojevrsan uvod u ostale oglede. Propitivanjem utjecaja i važnosti trgovine na (vojnu) snagu države, ali i na sam način života i sreću njenih podanika, Hume najveću važnost pridaje upravo općem povećanju radinosti (*industry*) unutar države. Prava snaga države stoga je “zaliha rada” odnosno sav rad i umijeće koje se, ukoliko se ukaže potreba, mogu upotrijebiti za dobrobit države. Dodatno se razmatraju prednosti koje se mogu ostvariti vanjskom trgovinom.

“O poboljšanju umijeća” propituje utjecaj poboljšanja i usavršavanja raznih “umijeća” (*arts*) na život ljudi unutar države, ali i države same. Hume ovdje iznosi jasan prigovor stajalištima koja luksuz promatraju kao štetan, te dokazuje kako napredak i usavršavanje raznih djelatnosti znače i napredak svakog ponaosob, ali i cijelog društva. Stoga Hume nastoji argumentirati, pokazati, dokazati: “... prvo, da su vremena usavršavanja i najsretnija i najkrepesnija...” (str. 52); te, kao drugu tezu, da luksuz, iako zbog mnogih razloga koristan za društvo u cjelini, može biti i štetan.

“O novcu” donosi Humeovo stajalište da stvarno bogatstvo, snaga i blagostanje države ne dolaze od količine novca (zlata i srebra) koje država ima. Ponovno se ukazuje na važnost i ulogu radinosti, rada, ali i roba. Novac je značajan kao sredstvo kojim se pomaže i potiče radinost (gdje on postupno raste i cirkulira kao sredstvo plaćanja kroz cijelu državu). No usporedo s porastom novca dolazi porast cijena rada i roba. Takav porast može otežati položaj države u trgovini s inozemstvom, čineći je manje konkurentnom u odnosu na druge države. Stoga Hume upozorava na moguću opasnost od prekomjernog tiskanja papirnato novca (vrijednosnica).

“O kamatama” je kritika teze da porast novca (zlata i srebra) uzrokuje niske kamatne stope. Hume, pak, visinu kamatnih stopa povezuje s: (i) potražnjom za zajmovima, (ii) količinom raspoloživog kapitala (novca) za zadovoljenje te potražnje, te (iii) visinom profita koji se ostvaruju trgovinom. Porast novca je, upravo kao i sniženje kamatne stope, posljedica porasta radinosti i trgovine.

“O trgovinskoj bilanci” je kritika kako doktrine tako i politike u pogledu ograničenja uvoza. Strah da će se uvozom “izvući” zlato iz države neopravdan je jer, čak i da nastupi znatno smanjenje količine zlata, cijene rada i roba bi pale, zbog čega bi se, kroz povećanje izvoza u okolne države, zlato po-

novno vratilo i ponovno uspostavila ravnoteža (tzv. *specie flow mechanism*). Hume dodatno iznosi prigovor prekomjernom tiskanju papirnih vrijednosnica, te gomilanju i zaključavanju novca u državnu riznicu.

“O trgovinskoj zavisti” donosi razmatranje gledišta da je za državu (ili bar njezino bogatstvo) bolje ukoliko su susjedne države manje razvijene i napredne. Hume dokazuje suprotno. Napredak i razvoj države ovisan je, u određenoj mjeri, o stupnju razvoja susjeda, a značaj te ovisnosti posebno se očituje kroz međusobnu trgovinu. U tom smislu države su upućene jedna na drugu.

U ogledu “O porezima” Hume argumentira da umjereni porezi mogu poticati ljude na radinost, ali kada postanu preteški mogu uzrokovati njezino smanjenje. Stoga se zalaže za nametanje poreza na potrošnju, posebno potrošnju luksuzne robe. Smanjenje ili čak odricanje od takve potrošnje može se, na određeni način, proglasiti “dobrovoljnim”, ili, s druge strane, prisiliti potrošača da poveća svoju radinost. Hume također iznosi svoje protivljenje porezima koji bi bili nametnuti samo na zemlju.

“O državnom dugu” posvećen je pitanju koje je, po svemu sudeći, uvijek aktualno. Hume propituje moguće posljedice (pre)zaduženosti države. Posebno zanimljivo je razlikovanje “prirodne smrti” i “nasilne smrti” državnog duga, ali i konstatacija da se, čak i u slučaju tako drastičnih posljedica zaduživanja, ljudi većinom ponovno odlučuju na slične aktivnosti.

Iako dobrim dijelom kritika merkantilizma, kako doktrine, tako i politike svoga vremena (što je posebno jasno znamo li da su neke od osnovnih značajki merkantilizma: nastojanje da se akumulira što više zlata i srebra; regulacija tržišta, cijena pa čak i potrošnje od strane države; ograničavanje uvoza i poticanje izvoza i sl.), Humeov doprinos ekonomiji, posebno razvoju političke ekonomije, neupitan je. Njegova kvantitativna teorija novca, već spomenuti *specie flow mechanism*, zalaganje za slobodno tržište, ali i uočavanje uloge tržišta u formiranju cijena, te mogućih posljedica (prekomjernog) tiskanja papirnih vrijednosnica neke su od ideja koje su svakako zaslužile zapaženo mjesto u razvoju ekonomije. Humeove *Ekonomске rasprave*, stoga, vrijedan su uvid u povijest ekonomije i razvoj njezinih ideja.

No, iako tematikom posvećene ekonomskim problemima, one dosljedno prenose i duh Humeove filozofije. Očigledan je značaj koji Hume pridaje iskustvu. Tako on većinu svojih postavki potkrepljuje iskustvenim činjenicama, odnosno povijesnim podatcima, te se, pri postavljanju svojih teza, često služi analizom i usporedbom “statističkih” podataka (bar onih koji su mu bili dostupni, kako iz povijesnih izvora, tako i iz radova suvremenika). Nadalje, kroz cijelo djelo primjetno je Humeovo naglašavanje važnosti povećanja radinosti, kako za pojedince, tako i za društvo. Tako stanje nekog društva i njegov napredak i razvoj umnogome ovise o napretku pojedinaca, usavršavanju njihovih umijeća, povećanju njihove radinosti, ali i o promjeni njihovih motiva, koji su, što su veći napredak i “poboljšanje” (*refinement*) ljudskih umijeća, više usklađeni sa dobrobiti društva. Promatrajući ljudsku

prirodu (*human nature*) na taj način, Hume naglašava važnost “strasti” (*passions*) na praktični izbor ljudi i, samim tim, njihov način života. Tako kaže: “Sve na svijetu kupuje se radom i naše strasti jedini su uzroci rada” (str. 45). Stoga i politika treba eventualne promjene i napredak društva pokušati ostvariti vodeći računa o ljudskoj prirodi i motivaciji. “Vladari moraju uzeti ljude takvim kakvi jesu i ne mogu težiti da uvedu nasilnu promjenu u načela i načine njihova mišljenja” (str. 44). Posebno zanimljivo, u tom smislu, Humeovo je promišljanje unutarnje motivacije ljudi i njenog utjecaja na praktični izbor detaljno izneseno u njegovom djelu *An Enquiry concerning the Principles of Morals* (1751), a čije su osnovne postavke, po mojemu mišljenju, primijenjene i pri promišljanju ekonomske problematike.

Što se samog prijevoda tiče, teško da bi se mogao ocijeniti besprijekornim. Uz određene terminološke nedosljednosti, nekolicinu tiskarskih pogrešaka, na nekoliko mjesta u tekstu napravljeni su veći propusti. Primjerice, “Encrease the commodities, they become cheaper; encrease the money, they rise in their value” prevedeno je kao: “Ako se poveća količina roba, one povećavaju svoju vrijednost” (str. 67), “lenders” se prevodi kao “zajmoprincipi” i sl. Na žalost, u tekstu se može pronaći mnoštvo ovakvih propusta. No najveći prigovor tiče se stilskih osobina prijevoda. Nespretna konstrukcija rečenica, uz neobičnu uporabu zareza, čini tekst manje čitkim, ali i nejasnim, tako da je često teško dokučiti izvorni smisao. Sve to, uz prije navedene propuste, čini izvorni engleski tekst gotovo prijeko potrebnim svakom zahtjevnijem čitatelju.

Ervin Plehandžić
ervinpleh@net.hr